

מעריב היום על האגם

מעריב היום על האגם,
הדגה ירדה לנום בעמק.
כבר שבתו עופות מלהגם:
מה עגום ברשרשו הגמא.

הד קול מה נהד קול מי קובל
בקנים המפרכסים האלה?
הן שמם החוף, מימי תבל
לא דרכה עליו כף רגל הלך.

על ימים שמשם שקעה מכבר,
על כסוף שלא נתן לו אמר,
על נדד הסים ואחו-הבר -
על כל זה לוחש ליאור הגמא.

[לנינגרד, במאסר, תרצ"ה]

חמוטל בריוסף

קריאה בשיר של חיים לנסקי

אני מנסה לתרגם את השיר הזה לשפת יום-יום; בית ראשון: אני עומד על שפת האגם בשעה, שבין יום ובין לילה. שקט מסביב. נשמע רק רישרוש הגומא בית שני: מה פירושו של הרישרוש העצוב? הרי איש אינו מטה לו ארון! בן שלישי: רישרושו העצוב של הגומא מביע געגועים לכמה דברים שחלפו ואינם זה יצא רע מאוד. סיפור משעמם, לא כן?

ננסה לתרגם אחרת: עצוב לי ואני לא יודע למה. איך זה עכשיו? נשמע רגשני. בכייני. לא טוב. נסיון אחרון: ג.ג.ק...ו.ו.ו...ש:ש:ש... (לתת קולות ש נחל וסוף). יפה, אמנם יפה. אבל חסר משמעות. לא משאיר את ההרגשה העגומה המגעעת שבשיר.

נכשלתי איפוא שלוש פעמים. בפעם הראשונה ניסיתי לספר את התוכן עשיתי מה שקוראים פאראפראזה. נוכחתי שבשיר הזה יש סיפור קטן שניתן למסור רה במלים פשוטות, אבל לסיפור הזה אין כוח לעורר בנו התרגשות. לשיר יש כוח כזה. בפעם השניה ניסיתי לומר במלים פשוטות את הרגשתי בקראי את השיר וזה הנסיון החשוב ביותר, מכיוון ששיר זה נכתב לא כדי לומר אמת חדשה ולא כדי לספר לנו סיפור מרעיש. הוא נכתב כדי להביע את הרגשת העצב והגעגועים שתקפה את המשורר וכדי לשתף את הקורא בהרגשה זו. במפתיע גיליתי שהמלים

עצוב לי ואני לא יודע למה" אינן משתפות אותי בהרגשת המשורר. הן נשמעות פתטיות ולא משכנעות. ואילו השיר הוא מאופק רגשות ומלא עדינות. כשקוראים אותו מוכרחים להרגיש כך. בפעם השלישית ניסיתי להביא לקיצוניות את הצלילים בשיר. נוכחתי שבהיותם נפרדים מהתוכן הם מאבדים הרבה מהשפעתם.

מהו, בכל זאת, סוד יופיו של השיר? הייתי קרובה לייאוש. המלים והשורות חמקו בין אצבעותי כשניסיתי לבדוק אותן בבידודן. ואז ידעתי שיופיו של השיר בשלמותו. כל מלה וכל שורה אינה יפה בזכות עצמה אלא בזכות האופן שבו היא משתלבת עם שאר השורות והמלים.

ניקח, למשל, את השורה: "מה עגום ברישו הגומא". לבדה היא נשמעת קצת רגשנית, פתטית. בתוך השיר יש לקריאה זו חשיבות של הכרח. מדוע? שלוש השורות הראשונות מתחילות כבסיפור: היום מעריב, הדגה ירדה לנום בעמק, העופות שבתו מלהגם. התמונה הולכת ומתעמקת, הולכת ומתחדדת — כאילו הדברים מתרחשים עכשיו עכשיו לנגד עינינו. ואז באה שורה השמה את הדגש על התיאור: עגום. זוהי שורה הסוגרת ומחרזת את הבית הראשון. לפנייה יש הפסקה קטנטונת. אחריה מסתיים הבית הראשון ונעשית ההפסקה הגדולה הראשונה, ובה יש זמן לחשוב, לעכל. זוהי השורה שנחרתת בזכרון ולכן היא המקום המתאים ביותר לאמירה נרגשת, פשוטה ואישית. היא מכריחה את הקורא לשים לב אליה. היא חשובה גם משום שמאחרי רישרוש הגומא מסתתר לבו של המשורר, וזהו הנושא האמיתי של השיר. הפירוש הניתן לרישרוש הגומא הוא פירושו האישי ודבר אין לו עם הצליל הנייטרלי כפי שהוא בטבע. השאלות בבית השני והתשובות בבית השלישי מתייחסות כולן אל הקולות הללו של הרישרוש. נוכחתי בכך כשניסיתי למסור את התוכן: מוכרחת הייתי לחזור בכל בית על המלים "רישרוש הגומא", שאינן מופיעות בשיר אלא כאן. רישרושו העגום של הגומא הוא כעין קרן אור המשתקפת בעיניו של המשורר כמו בפריזמה משולשת ונשברת לכל גווני הקשת. לפיכך חשוב שהקורא ישמע היטב את השורה המגלה לראשונה את הקול הזה. "מה עגום ברישו הגומא" — הקצב מכריח אותנו לשמוע היטב את המלה עגום. היא בולטת כמו גל על ים שקט. ושימו לב לצליל: עגום... הוא חוזר בכל הבית הזה: יום, לנום, שבתו, רישרושו. מזכיר לי יללת תנים. ושימו לב לאות ג'! האותיות ג' וק' חוזרות גם הן בכל הבית הזה: אגם, דגה, עמק, כבר, להגם, עגום, גומא. מבטאים אותן בהתאמצות מה. הן קשות, כמו אנקה. לעומתן בולטת החזרה על ה"ש": כבר שבתו עופות מלהגם / מה עגום ברישו הגומא. זוהי שריקת הרוח בקנים, אני חושבת. שני הצלילים המנוגדים נעימים לאוזן, ממש כמו אופיין המנוגד של תמות מרכזיות ביצירה מוסיקלית. ואכן, השיר הזה הוא בן תערובת יפהפה שנולד לשיירה ולמוסיקה. יש בו קצב קבוע המכונה טרוכי: מה עגום ברישו הגומא. זהו קצב פשוט, אפשר למצוא כדוגמתו בשירי ילדים: גשם גשם משמים. אבל איזה הבדל! המלים בשיר הילדים משועבדות לקצב. כל מלה היא יחידה בפני עצמה, וזה משעמם במקצת. כאן שרות המלים מנגינה משל עצמן, ממש כמו ביצירה מוסיקלית. המלה הבודדת חפשיה היא מכבלי הריתמוס, החזרות על צלילים ועל קצבים מלאות ענין והפתעה. למרות השמירה הקפדנית על הצורה.

עוול עשינו לו לשיר בכך שפנינו לשורה יחידה כדי להבין מהו סוד יופי דומה הדבר למי שמסמן מעגל על תמונה, בודק את הרכב הצבעים בתוכו ומתוו דעתו על כשרונו של הצייר. כי השיר הזה אינו יפה בזכות שורה זו או אחרת לכל שורה יופי משלה — אם בגלל הציור הפשוט, אם בגלל הצלילים הערבים — אבל השיר כשלמות יפה הוא רק הודות להתאמה שבין השורות והמלים. להתאם שבין הקולות והצבעים, להתאמה שבין הרגשות לבין האמצעים המשמשי להבעתם.

„האמנות היא הרמוניה“, וויסטלר, שמפיו יצאה ההגדרה, מוסיף עוד „האמן נועד מבטן לבחור ולברור, ולקבץ בתבונה יסודות המצויים בעולם החצוני... עד שייצור הרמוניה מפוארת מתוך הכאוס, עד שייצור את היפה“. מי שזו לו בזהוייה של האמנות עם היפה ושל היפה עם ההרמוניה יאהב את השיר הזה

צילום: יעקב אלוני